

Piotr Milc

Biblioteka Główna
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Muzeum Podręcznika Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego

Streszczenie: W zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie wydzielona została specjalna kolekcja podręczników, materiałów dydaktycznych i publikacji metodycznych. Książki te zostały wycofane z obowiązujących programów nauczania. W kolekcji znaleźć można wiele ciekawych podręczników od najstarszych XIX-wiecznych, aż po najnowsze z początku XXI w., które zostały wycofane ostatnią reformą oświaty. **Słowa kluczowe:** Muzeum Podręcznika, podręczniki, kolekcje specjalne, Biblioteka Główna UP w Krakowie.

Wśród licznych zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie odnaleźć można jedną niezwykle kolekcję. Jak na bibliotekę pedagogiczną przystało, w jej magazynach zawsze znajdowało się wiele podręczników, materiałów dydaktycznych i publikacji z dziedziny metodyki przedmiotów szkolnych. Te publikacje były przydatne zarówno w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli, jak i podczas praktyk pedagogicznych, które młodzi adepci podejmowali w szkołach, na różnych szczeblach edukacji. Z biegiem lat w toku wielu reform szkolnictwa programy nauczania ulegały zmianie, a podręczniki zalegające biblioteczne półki, zamiast służyć studentom, zaczęły obrastać kurzem. Pracujący wówczas bibliotekarze podjęli inicjatywę nadania tym książkom drugiego życia i założenia specjalnej kolekcji – Muzeum Podręcznika.

Początki kolekcji

Idea utworzenia Muzeum Podręcznika zrodziła się podczas prac selekcyjnych, jakie miały miejsce w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w latach 2010–2013. Wtedy też podjęta została decyzja o wydzieleniu z księgozbioru ogólnego podręczników, materiałów dydaktycznych i skryptów akademickich, które nie były już wykorzystywane w procesie dydaktycznym. Początkowo kolekcja liczyła około 1000 woluminów, jednak z czasem, podczas następnych prac selekcyjnych do Muzeum trafiały kolejne egzemplarze. Następnym krokiem ku roz-

wojowi Muzeum było otwarcie Ośrodka Inicjatyw Edukacyjnych i Społecznych Uniwersytetu Pedagogicznego, w którym znalazło się także miejsce dla Muzeum Podręcznika¹. To w tym okresie kolekcja, oprócz funkcji muzealnej, zaczęła pełnić również funkcję naukową i dydaktyczną. W nowo utworzonej placówce odbywały się spotkania i warsztaty dla dzieci i młodzieży. Ośrodek był także miejscem konferencji i zjazdów naukowych, których część poświęcona była również procesom dydaktycznym i historii edukacji w Polsce². Po kilku latach funkcjonowania nastąpiła reorganizacja struktury Uczelni. Działalność Muzeum Podręcznika, jako samodzielnej jednostki, została zawieszona. Kolejna karta w historii Muzeum Podręcznika otworzyła się wiosną 2018 r.³ Wówczas do magazynów Biblioteki Głównej powróciło około 1500 woluminów. Staraniem pracowników cała kolekcja została przeglądnięta i uporządkowana. Podjęto wówczas zabiegi o utworzenie stałej ekspozycji muzealnej w Bibliotece Głównej.

Charakterystyka kolekcji

Kolekcja Muzeum Podręcznika Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego nie zatraciła swojej podstawowej cechy — nadal ma charakter naukowy. Korzystać ze zbiorów mogą zarówno pracownicy naukowcy oraz doktoranci, jak i studenci, prowadzący działalność naukową. Kolekcja cały czas jest rozwijana i aktualizowana. Obecnie Muzeum tworzy około 2000 egzemplarzy specjalnie dobranych książek — podręczników szkolnych ze wszystkich poziomów edukacji, od wychowania przedszkolnego po materiały dla maturzystów. Są to zarówno publikacje przeznaczone do kształcenia ogólnego, jak i zawodowego oraz edukacji uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Wśród zbiorów muzealnych znajduje się też kolekcja podręczników naukowych i skryptów akademickich. Do Muzeum trafiają także publikacje metodyczne — odnoszące się do organizacji pracy szkoły (pod względem administracyjnym, prawnym) oraz wyposażenia technicznego, związane z przygotowaniem zawodowym nauczycieli, jak również dotyczące procesu wychowania dzieci i młodzieży szkolnej. W zbiorach Muzeum Podręcznika znaleźć można także archiwalne programy nauczania. Ciekawym uzupełnieniem jest również zbiór samouczków i publikacji przeznaczonych do edukacji domowej. Powstanie Muzeum ma na celu zebranie jak największej ilości podręczników — dlatego też do kolekcji kierowane są nie tylko pierwsze wydania danych publikacji, ale także każde kolejne wydanie zmienione, poszerzone lub uzupełnione. Również ramy czasowe zostały nakreślone szeroko. Celem jest zgromadzenie wszelkiego rodzaju publikacji z wyłączeniem staro-

---

¹ *Inauguracja Muzeum Podręcznika*, YouTube, 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=LDZfq6iQF1M> [dostęp: 2019-04-24].

² *Debata „Podręczniki w obecnym systemie szkolnym”*, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, 2014, <http://www.oies.up.krakow.pl/debata-podrecznik-w-obecnym-systemie-szkolnym/> [dostęp: 2019-04-24].

³ *Muzeum Podręcznika*, Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, 2019, http://bg.up.krakow.pl/?page_id=4067 [dostęp: 2019-04-24].

druków. Górna granica nie została określona, jest tylko jeden warunek — podręczniki nie mogą być uwzględniane w aktualnym programie nauczania. Dlatego do zbiorów Muzeum przekazana została w ostatnich miesiącach kolekcja blisko 100 podręczników i materiałów dydaktycznych przeznaczonych do nauki w gimnazjach w latach 1999–2019.

Aby ułatwić pracę naukową, a zarazem ochronić przed zniszczeniem najcenniejsze zbiory, podjęta została decyzja o digitalizacji księgozbioru. Prace rozpoczęto od najstarszych materiałów, aktualnie już blisko jedna trzecia zbiorów dostępna jest w wersji cyfrowej. Dzięki temu możliwość korzystania z zasobów Muzeum Podręcznika jest otwarta nie tylko dla społeczności akademickiej Uniwersytetu Pedagogicznego, ale również dla wszystkich użytkowników Internetu. Docelowo cała kolekcja ma zostać udostępniona w wersji cyfrowej za pośrednictwem Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej⁴.

Najcenniejsze i najciekawsze zbiory Muzeum Podręcznika

Szeroki zakres kolekcji muzealnej sprawia, że w księgozbiornie znaleźć można wiele ciekawych publikacji. Najstarszą z nich jest współoprawny klocek zawierający zbiór instrukcji organizacyjnych opracowanych przez Józefa Lipińskiego: *Wewnętrzne urządzenie szkół departamentowych 1812 roku; Plan nauk szkół departamentowych; Instrukcja dla nauczycieli co do karnośći szkólnéy; Instrukcja względem opłat od uczniów*. Najstarszym podręcznikiem szkolnym w kolekcji Muzeum Podręcznika jest *Algebra podług Lacroix na szkoły woiewodzkie* [ulożona przez Antoniego Dąbrowskiego] wydana w Warszawie w 1818 r. (Zdj. 1–2).

Muzeum nie ogranicza się jedynie do gromadzenia książek wydanych w języku polskim. Naturalnie publikacje w języku ojczystym stanowią blisko trzy czwarte całej kolekcji. Drugą największą grupę stanowią książki opublikowane w języku rosyjskim — tu warto wspomnieć liczną grupę podręczników naukowych wydanych w latach 1945–1989 i przeznaczonych do nauki przedmiotów ścisłych (matematyki, fizyki i astronomii) w uczelniach technicznych. Interesujące są również podręczniki do nauki matematyki w szkole podstawowej i średniej wydane w językach: węgierskim, czeskim, hiszpańskim czy rumuńskim. Dodatkową ciekawostkę stanowi fakt, że książki te przeznaczone były do realizacji programów szkolnych na Węgrzech, w Czechosłowacji i Hiszpanii. Badacze mogą zatem porównać treści zawarte w konkretnych programach nauczania w latach 50. i 60. XX w. w poszczególnych krajach byłego bloku wschodniego oraz w Europie Zachodniej.

Kolekcja Muzeum Podręcznika stanowi odzwierciedlenie bogatych i zawiłych dziejów polskiej edukacji. Wśród XIX-wiecznych podręczników odnaleźć można książki z każdego z trzech zaborów. Największą grupę tworzą publika-

⁴ Muzeum Podręcznika Biblioteki Głównej UP, Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa, 2019, <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=168> [dostęp: 2019-04-24].

Zdj. 1. *Algèbra* podług Lacroix na szkoły woiewodzkie, Warszawa, 1818. Fot. Marcin Kania.

ALGEBRA

PODŁUG

LACROIX

SZKOŁY WOIEWODZKIE

Cena oprawnéy w papier zł. 6.

WARSZAWIE 1818

Drukarni Xięży Pliarów

Zdj. 2. Algebra podług Lacroix na szkoły woiewodzkie, Warszawa, 1818. Fot. Marcin Kania.

Dobrotogon Hist 4025

Lehrbuch

der

Geschichte

zum Gebrauche

bei Vorlesungen

auf höheren Unterrichtsanstalten.

ANTONI ZYGMUNT HELCEL
Von

D. Ludwig Wachler.

ANTONI ZYGMUNT HELCEL

Breslau 1816

bei Wilibald August Holdeker.

Zdj. 3. Ludwig Wachler, *Lehrbuch der Geschichte: zum Gebrauche bei Vorlesungen auf höheren Unterrichtsanstalten*, Breslau, 1816. Fot. Marcin Kania.

*M. Falski
Księgarnia*

LWÓW.

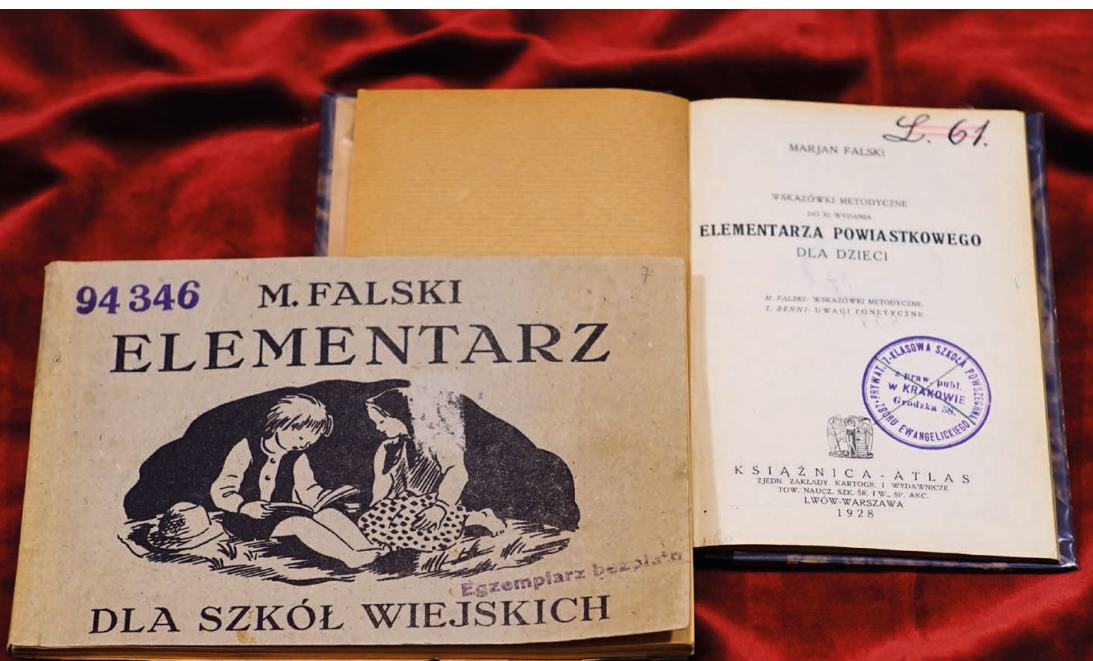
NAKŁADEM TOWARZYSTWA NAUCZYCIELI SZKÓŁ WYŻSZYCH.

I. ZWIĄZKOWA DRUKARNIA WE LWOWIE.

1891.

Zdj. 4. Pieczęć Dyrekcji C.K. Gimnazyum w Bochni odbita na książce *Zasady algebry dla wyższych klas gimnazyów i szkół realnych*, Lwów, 1891.

Zdj. 5. Fragment ekspozycji „Najstarsze zbiory Muzeum Podręcznika” — Marjan Falski, *Elementarz dla I klasy szkół powszechnych wiejskich: z dodatkiem 6 zadań elementarзовych w 6 zeszytikach*, Warszawa 1945, oraz Marjan Falski, *Wskazówki metodyczne do XI wydania Elementarza powiastkowego dla dzieci*, Lwów, 1928. Fot. Marcin Kania.

Algiebra

Zdj. 6. Fragment ekspozycji „Najstarsze zbiory Muzeum Podręcznika” — *Algebra podług Lacroix na szkoły wojewodzkie*, Warszawa, 1818; Isaac Todhunter, *Algebra początkowa*, Warszawa, 1890. Fot. Marcin Kania.

47008

Wolno drukować z warunkiem złożenia w Komitecie Cenzury
po wydrukowaniu, prawem przepisanej liczby egzemplarzy.

w Warszawie dnia 7 (19) Stycznia 1855 r.

Cenzor, Rada Honorowy A. Broniewski.

Zdj. 7. Adnotacja o Komitecie Cenzury w książce: Piotr Czajkowski,
Krótki wykład geografiji powszechnej, Warszawa, 1855.

cje wydane na terenie Galicji. Godnymi zauważeniami są tutaj podręczniki do nauki języka ojczystego, literatury czy historii. Na kartach tytułowych nierzadko znaleźć można znaki proweniencyjne — c.k. pieczęcie komisji oświatowych dopuszczających dane podręczniki do użytku szkolnego czy Rady Szkolnej Krajowej. Wśród publikacji wydanych na terenach zaboru rosyjskiego odnaleźć można dopiski ręczne pisane cyrylicą, informujące o dopuszczeniu przez carską cenzurę oraz specjalne adnotacje drukowane, świadczące o zatwierdzeniu publikacji przez odpowiednie organy oświatowe (Zdj. 7).

Kolejną ciekawostką, która ilustruje trudne dzieje polskiej historii, stanowią trzy niewielkie podręczniki do nauki języka polskiego. Zostały one wydane w 1943 r. w Jerozolimie, nakładem Komisji Regulaminowo-Wydawniczej Armii Polskiej na Wschodzie i przeznaczone były dla dzieci żołnierzy z armii generała Władysława Andersa. Dodatkową wartość stanowią ekslibrisy i znaki proweniencyjne świadczące o długiej drodze, jaką przebyły te egzemplarze zanim trafiły do kolekcji Muzeum Podręcznika. Publikacje te noszą tytuł: *Okno na świat: podręcznik do nauki języka polskiego dla VI klasy szkół powszechnych* (au-

MÓWIĄ WIEKI

PODRĘCZNIK DO NAUKI JĘZYKA POLSKIEGO
DLA II KLASY GIMNAZJALNEJ

~~Gimnazjum i Liceum
Ogólnokształc. Koed. w.
w Valivade Kolumbii~~

Delegatura M. W. R. i O. P.
w Indiach

WPS II

4023/94

URZĄD OŚWIATY I SPRAW SZKOLNYCH

JEROZOLIMA 1943

Nakład Komisji Regulaminowo-Wydawniczej
Armii Polskiej na Wschodzie.

Zdj. 8. Karta tytułowa podręcznika *Mówią wieki*, wydanego w Jerozolimie w 1943 r. nakładem Komisji Regulaminowo-Wydawniczej Armii Polskiej na Wschodzie, wraz ze znakami proveniencyjnymi z Indii i Kolumbii.

Zdj. 9. Fragment ekspozycji „Najstarsze zbiory Muzeum Podręcznika” —
ABC w 24 kolorowanych obrazkach, królów polskich i sławnych ludzi, Kraków, 1878.

Zdj. 10. *Nauka pisma polskiego: metodycznie ułożona dla szkół ludowych i średnich, tudzież zakładów prywatnych*. Z. 7, [ułożona] przez Ludwika Peszkowskiego, Kraków, 1884.

*Książka ta została wydrukowana
w Szwecji jako dar Rządu Szwedzkiego
dla kulturalnej odbudowy w Polsce*

Zdj. 11. Adnotacja w książce Stefana Banacha *Mechanika: w zakresie szkół akademickich. T. 1*, Warszawa, 1948.

torzy: Juliusz Balicki i Stanisław Maykowski; uzup. Łukasz Kurdybacha; Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych), dwa kolejne to *Mówią wieki: podręcznik do nauki języka polskiego dla I klasy gimnazjalnej* (autorzy: Juliusz Balicki i Stanisław Maykowski; uzup. Łukasz Kurdybacha; Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych) i taki sam podręcznik dla klasy drugiej (Zdj. 8).

Interesująca jest również analiza kolekcji Muzeum Podręcznika pod kątem autorstwa książek. Znaleźć można tutaj publikacje m.in. tak wybitnych uczonych, jak: Stefan Banach, Henryk Barycz, John Dewey, Jan Flis, Zenon Klemensiewicz, Tadeusz Lehr-Spławiński. Wśród autorów podręczników znajdują się też można nazwiska pedagogów i popularyzatorów nauki, takich jak: Maria Czekańska, Bohdan Dyakowski, Marian Falski, Zofia Krygowska czy Henryk Rowid.

Muzealne podręczniki stanowią również ciekawy obiekt badań dla bibliologów. Kolekcja to zbiór publikacji z ponad 200 różnych wydawnictw i drukarni krajowych i zagranicznych. Wśród rodzimych oficyn wydawniczych odnotować należy książki wydane u warszawskiego księgarza i typografa Samuela Orgelbranda, poznańskiego księgarza Jana Konstantego Żupańskiego, a także staraniem krakowskiej drukarni C.K. Uniwersytetu Jagiellońskiego [!], warszawskiego przedsiębiorstwa wydawniczego Gebethner i Wolff czy lwowskiej księgarni Gubrynowicza i Schmidta. Wśród egzemplarzy odnaleźć można również sporo publikacji wydanych przez przedwojenny Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie. Powojenne podręczniki to głównie wydawnictwa Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych, naukowe edycje wychodziły zaś spod prasy Państwowego Wydawnictwa Naukowego. Wraz z przemianami ustrojowymi i uwolnieniem rynku książki pojawiają się podręczniki wydane w wielu mniejszych, prywatnych oficynach, a czasem nawet nakładem własnym autorów.

W grupie wydawnictw zagranicznych warto zwrócić uwagę na publikacje wydane przez Librairie de L. Hachette w Paryżu, wiedeńskie wydawnictwo młodzieżowe Verlag Jugend & Volk, stowarzyszenie młodzieży YMCA z Genewy czy Gosudarstvennoe Učebno-Pedagogičeskoe Izdatel'stvo Ministerstva Prosweše-

nią PSFSR w Moskwie. Godne uwagi pod kątem typograficznym są również podręczniki naukowe wydane jako dar Rządu Szwedzkiego dla odbudowy kultury polskiej po drugiej wojnie światowej (Zdj. 11).

Przyszłość kolekcji

Zbiory Muzeum Podręcznika cały czas się poszerzają. Jedną z dróg rozbudowy kolekcji są prace selekcyjne i wyłączenie publikacji z księgozbioru ogólnego Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego oraz kierowanie ich do kolekcji muzealnej. Coraz więcej jest również darów pracowników naukowych, zwłaszcza tych przechodzących na emeryturę i przekazujących swój cenny księgozbiór naukowy. Pojawiają się także dary od innych osób — pedagogów i dydaktyków.

Muzeum jest otwarte na współpracę zarówno z pracownikami naukowymi, jak i nauczycielami szkół podstawowych i średnich. Planuje się również poszerzenie kolekcji o atlasy i mapy szkolne, które towarzyszą procesowi edukacji w dziedzinie nauk przyrodniczych. W dalszych planach jest również gromadzenie innych pomocy dydaktycznych (tablic, globusów itp.), które także stanowią element szkolnej edukacji.

Netografia

BG Muzeum Podręcznika, Katalog komputerowy Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, 2019, https://katalogup.cyfronet.pl/search/query?facet_loc=10016&sort=dateOldest&theme=up [dostęp: 2019-04-24].

Muzeum Podręcznika, Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, 2019, http://bg.up.krakow.pl/?page_id=4067 [dostęp: 2019-04-24].

Muzeum Podręcznika Biblioteki Głównej UP, Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa, 2019, <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=168> [dostęp: 2019-04-24].

Museum of the Handbook — special collection of the Main Library of the Pedagogical University in Krakow

Abstract: The collection of the Main Library of the Pedagogical University of Krakow has a special sub-collection of textbooks, didactic materials and publications on teaching methods. These books have been withdrawn from the current teaching programs. The collection contains many interesting textbooks from the oldest, from 19th century, to the latest, from the beginning of the 21st century, which were discarded in the last reform of education. **Keywords:** Museum of the Handbook, textbooks, special collections, Main Library of the Pedagogical University of Kraków.